

S Z E M L E

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra, Retorika

Osiris Kiadó, Bp., 2004. 705 lap

1. Szükséges-e a harmadik évezredben a retorika? Erre a kérdésre kellett válaszolniuk öt évvel ezelőtt, 1999 őszén az első országos Kossuth-szónokverseny résztvevőinek. Nem kis mértékben nehezítette a versenyzők feladatát, hogy a természetesen adódó *igen* válasz mellett a *nem*-et is ki kellett fejteniük. Azonban a versengő szónokok és hallgatóik egyaránt jól tudták, hogy a *nem* melletti érvelés csak a retorikai tudás bizonyítására alkalmas – és már ezért is csupán paradox – játék lehet.

Azt javaslom, hogy gondolkodjunk el mi is most egy kicsit a kérdésen: szükséges-e a harmadik évezredben a retorika? Magam úgy gondolom, hogy a retorika állandó hagyományozódáson és ugyanakkor folyamatos megújuláson alapuló több ezer éves története mindenki számára egyértelművé teheti: a harmadik és természetesen az azt követő évezredekben is feltétlenül szükségünk van az örökségét megőrizve megújuló retorikára. Ebből következik, hogy időről időre *r e t o r i - k a k ö n y v e k r e* is szükségünk van: olyan szintetizáló, nagy összegzésekre, amelyek áttekintik azokat a tanulságokat, közvetítik azt a tudáskincset, amelyet Gorgiásztól, Arisztotelésztől, Quinti-

lianustól kezdve a közelmúltig: Perelmanig, Lausbergig és társaikig összegyűjtött és napjainkban is folyamatosan bővít ez a diszciplína.

Egy ilyen nagy múltú tudományág, mint a retorika szintetizálása azonban nemcsak vonzó, hanem igen nehéz feladat is. Már csak ezért, az utóbbi évtizedek hazai tudományosságát jelentősen gyarapító, felelősségteljes nagy vállalkozásért is elismerés illetheti az ismertető munká szerzőit. Nézzük azonban tüzetesebben, mit is nyújt ez a könyv a retorika iránt bizonyára igen különféle okok miatt érdeklődő – például a szónoklás mesterségét/művészetét gyakorló vagy az irodalomtudomány, esetleg a stilisztika felől közeledő – olvasóknak!

2. A) Céljaitak – a feltételezett olvasóközönségre is utalva – a bevezetőben általánosságban így összegzik a szerzők: „össze kellett foglalni a retorikáról szóló tudásunkat, hogy segítsük az iskolát, a közügyeket, mindenkit, aki kapcsolatba kerül a beszéddel, az olvasással, az írással.”

B) A kötet három nagy részből épül fel: a szerzők meghatározása szerint az első „elméleti-történeti”, a második „leíró”, a harmadik pedig „alkalmazott”.

Az első nagy egység további három fejezetre oszlik: ezek közül az első kettő egyetemes, a harmadik pedig magyar retorikatörténet (Az ókori retorika, A retorika a középkortól napjainkig, Magyar retorikatörténet). ADAMIK TAMÁS, az első két fejezet szerzője a téma avatott ismerőjeként nagy rálátással, elismerésre méltóan széles ismeretanyaggal dolgozva mutatja be az egyetemes retorika gazdag, igen szerteágazó, sokszor ellentmondásos rendszerezéseket, felfogásokat magában foglaló történetét és jelenét. Az ADAMIK által írt fejezeteket – legalábbis a recenzió számára – a fent már említettek mellett leginkább a komplexitásra való törekvés erénye jellemzi; különösen szembeütően jelentkezik ez az első, „Az ókori retorika” című fejezetben (15–122). A komplexitás igénye legpregnansabban a következő két szorosan összefüggő jellemzőben nyilvánul meg: egyfelől a hagyományosnak és a modernnek, másfelől a kronologikus előrehaladásnak és a rendszerszerű, elméleti igényű megközelítésnek az összekapcsolásában. Ezek mellett azonban feltétlenül elismerés illeti a teoretikus fejtegetések alátámasztását, szemléltetését szolgáló példák gyakori és következetes felhasználását is. Az első jellemzőre példaként hadd említsem az austini beszédtelemélet (18) vagy a reader response (olvasói válasz) elmélete képviselőinek nézetei és a quintilianusi gondolatok közötti összefüggésekre való rámutatást (44). A szokásosnak mondható, azaz időrend szerint haladó tudománytörténeti áttekintést ADAMIK szerencsésen átalakítva-kibővítve, különösen didaktikai szempontból célszerű eljárást alkalmazva, a következőképp módosítja: először tömör áttekintést ad az ókori retorika történetéről, majd a legfontosabb kérdéseket kiemeli, és ezeket tüzetesebben már úgy vizsgálja, hogy a történeti-filológiai adatokat, tényeket a legújabb tudományos eredményekkel szembeveti, és mintegy ezek fényében mutatja meg a korábbi gondolatok jelentőségét. Ennek a módszernek talán az az egyik legnagyobb előnye, hogy így nem reflektálatlan történet, hanem a valóságos folyamatoknak megfelelően az újabb eredmények tükrében megvilágított, értelmezett retorikai rendszert kap az olvasó. Ezáltal természetesen fontos hangsúly esik a retorika folyamatszerűségére is. ADAMIK a következő témákat tárgyalja a fent jellemzett módon egy-egy alfejezetben: a retorikai szituáció, a szónoki beszéd fajtái és részei; a bizonyítás Arisztotelész szerint, a példa és az enthüméma, kifejezésmód, stílus (elocutio); az emlékezés (memoria); az előadásmód (pronuntiatio).

Ezeknek az alapvető fontosságú elméleti részterületeknek a lényeglátó összefoglalása után az egyetemes retorikatörténetet záró, „A retorika a középkortól napjainkig” című fejezet (123–50) két alfejezetében, mint a címek is jelzik, a kronológiai megközelítés kerül előtérbe: „A retorika a középkorban és a reneszánsz idején”, „Retorika az újkortól napjainkig”. Az utóbbi alfejezetekről szólva, feltételezve ugyan, hogy terjedelmi korlátok köthették a szerzőket, és figyelembe véve azt is, hogy a lényegkiemelés követelménye magában foglalja bizonyos dolgok elhagyását, meg kell jegyezni, hogy feltehetően lesznek olyan olvasók, akikben hiányérzet támad. Érthető ez, hiszen

az ókor imponálóan alapos tárgyalásával maga a szerző kelti bennünk az elvárást, hogy hasonló mélységben lesz szó a későbbi korszakokról is. Így bizonyára lesznek, akik hiányolni fogják a XVIII–XIX. századi francia és német retorikák tárgyalását. (Egyébként a nem vagy alig érintettek hiányának vitatható, ám a vélemény érdekessége miatt is figyelemre méltó magyarázatoként említhetnénk itt azt az ismertetett könyvben is szereplő nézetet, amely szerint a retorika tudománya az ókorban érte el legmagasabb fokát, és a későbbi korok retorikusai az akkor elértékhez már nem sokkal járultak hozzá: „A retorika nem olyan tudományág, melyben korszakról korszakra nyomon követhetünk bármely fejlődést, mert legtökéletesebb szakasza a tudomány és az irodalom ifjúkorában volt; Arisztotelész a legkorábbi – egyúttal a legjobb rendszerező író ebben a tárgyban – írja Richard Whately” [222].) A XX. századi retorikaelméletekről viszont, ha tömören is, informatív, jól eligazító összefoglalást kapunk, amely világosan vázolja fel a retorika különböző újabb értelmezéseit (a retorika mint jelentés, a retorika mint etikai érték, a retorika mint a motívumok és okok kutatásának tudománya, a retorika mint az érvelés és megismerés tudománya, a retorika mint stílus, a retorika mint műelemző módszer, a retorika mint fogalmazástanítás).

A kötet első nagy egységének harmadik fejezete (Magyar retorikatörténet, 151–250) A. JÁSZÓ ANNA munkája. E rész további tagolását, illetve tematikáját a szerző bevezetőjében így jellemzi: „A magyar retorikatörténet első részét úgy mutatjuk be, hogy a magyar retorikák által meghatározott beszédtypusok [egyházi, politikai-közéleti, törvényszéki, illetve akadémiai és egyéb alkalmi szónoklat – P. J.] történetét írjuk le, s ezáltal lényegében nem térünk el a klasszikus felosztástól. A magyar retorikatörténet második részét a retorikai szak- és tankönyvek története, vagyis a retorika tanításának története alkotja” (153). Meg kell azonban jegyezni, hogy a „beszédtörténet” és a „szak- és tankönyvtörténet” a bevezetésben foglaltakkal szemben a szerző néhol mégsem választja élesen külön, helyesebben: ezek összetettségük miatt akkor, amikor is A. JÁSZÓ az adott beszédtypust tárgyaló retorikai szakkönyvekről szól (pl. 168–9, 185, 196 stb.). Az *összetételalkoznak* szó azért is helyénvaló itt, mert kifejezi a recenzens állásfoglalását: azt, hogy bár a szétválasztás hiányára vonatkozó előző megjegyzés kifogásnak tűnhet, valójában azonban, mivel a szerző módszere a dolgok természetes rendjét követő eljárás eredménye: helyeslés. Ugyanis az elmélet és a gyakorlat az egyházi, az igazságügyi és egyéb retorikában is természetes kölcsönhatásban volt és van, azaz a retorikai könyvek hatottak a szónokok gyakorlatára, ez pedig visszahatott a homiletikára, az igazságügyi és egyéb szakretorikákra – ezért az összekapcsolás mindenképp célszerű, hasznos.

A magyar egyházi és a politikai szónoklás történetét A. JÁSZÓ korszakonként haladva tárgyalja, míg az akadémiai és egyéb alkalmi, valamint törvényszéki beszédek történetében az egyes altípusok kerülnek a bemutatás központjába. Az egyházi szónoklás történetében (KUDORA JÁNOS korszakolására építve) a szerző hét korszakot különböztet meg: 1. a hittérítés kora (896–1116), 2. a hitfenntartás kora (1116–1526), 3. a hitviták kora (1526–1790), 4. a nemzeti újjáébredés kora (1790–1896), 5. a nagy egyházi szónoklatok, Prohászka Ottokár, Ravasz László és Mindszenty József kora (1896–1948), 6. az egyház elnyomásának kora (1948–1989), 7. a demokrácia kora (1989-től); a politikai szónoklás történetét pedig így korszakolja: 1. Mátyás uralkodásának kezdetéig, 2. 1711-ig, 3. 1830-ig, az Akadémia megalakulásáig, 4. az 1861-es országgyűlésig, 5. 1948-ig, 6. 1989-ig, 7. 1989-től napjainkig. Az egyes korszakok, illetve beszédtypusok bemutatásának fő értékeit leginkább a következőkben jelölhetjük meg: alapvető, ám ma már bölcsész végzettségűek számára sem mindig pontosan ismert fogalmak (például: homília, chria stb.) megvilágító, rövid magyarázata, a reprezentáns szónokok tömör és találó jellemzése, határozott, karakteres értékelések, széles körű szakirodalom és jól válogatott illusztráló beszéd-részletek felhasználása.

Feltétlen elismerés illeti a munkának azt fejezetét, amely a retorika tanításának hazai történetéről ad rövid, de adatokban így is igen gazdag áttekintést a XIII. században használt esztergomi diákjegyzettől egészen az ezredfordulóig (210–50). Hasznos szerepet töltenek be a bemutatott retorikakönyvek viszonylag bőségesen idézett részletei és táblázatai: az előbbieken abban segítenek,

hogy az általános jellemzés mellett egy, az idézéssel „életre keltett” szövegrész által is pontosabb képet kapjunk az illető munkáról, az utóbbiak pedig az egyes rendszerek áttekintését könnyítik meg az olvasó számára.

C) A könyv, a szerzők meghatározását idézve: „leíró”, „A retorika és a meggyőzés” című rész (251–415) ACZÉL PETRA munkája. Bevezetőjében a diszciplína egy XV. századi allegorikus ábrázolására utalva napjaink retorikáját így jellemzi a szerző: „Hogyan ábrázolná az ikonográfia napjainkban a retorikát? Melyek emlékeztető és felidéző jegyei, milyen emblémákat hordoz számunkra? Szó, cselekvés, erő, hatalom, igazság. Szavak, amelyek életeteket, életek, amelyek szavakat tettek hittelessé. Gondolkodás, amelyből új nyelv, nyelv, amelyből gondolkodás épül” (253). Ezt a rövid bekezdést nemcsak azért idéztem, mert általánosságban összefoglalja a szerző megközelítésmódjának, vagyis e leíró résznek több alapkategóriáját, hanem azért is, mert rövidege ellenére is szemlélteti ACZÉL PETRA a tárgyhoz igazodóan retorikus: azaz impulzív, a figuratív beszédmod hatását is gyakran felhasználó értekező stílusát.

ACZÉL először is a következő kérdésköröket érintve általánosságban jellemzi a retorikát: a diszciplína mai tudománybéli helye, egyéb tudományágakkal való kapcsolata (a retorika mint kommunikáció, a retorika mint szövegtan, a retorika mint nyelvtan, nyelvművelés, a retorika mint a stílus tana, a retorika mint szemantika), a retorika rendszere és elemei, a retorika és a meggyőzés. Az általános részt négy nagy fejezet követi: „A retorika összetevői”, „Logika és érvelés”, „A szöveg szerkezete”, „A beszéd részei”, „A meggyőzés”. Ezekben a szerző a tudományág legfontosabb fogalmait értelmezi, így az első fejezetben a retorikai szituációt, az éthoszt, a páthoszt és a logoszt. A négy közül a legterjedelmesebb a „Logika és érvelés” című fejezet (281–372); ebben tárgyalja a szillogizmusokat, a definíciót, az enthümémát, az argumentációt (részletesen ismertette TOULMIN és PERELMAN nagy hatású argumentációs modelljét, illetve „argumentációs retorikáját” is) és az érveket. Feltétlenül kiemelendőnek tartom, hogy ACZÉL minden elismerésre méltóan széles körű – az ókortól a máig terjedő nemzetközi és hazai – szakirodalomra támaszkodva igyekszik értelmezni és így az olvasó számára megvilágítani a retorika sokszorosan tagolt rendszerét. Ez a cél legnagyobb mértékben igen magas színvonalon, a kellő részletességet a lényegkiemeléssel arányosan társítva valósul meg – hadd utaljak itt külön is a szillogizmus, az enthüméma („csonka szillogizmus”) és az érvek részletes, árnyalt tárgyalására –, ám a tárgy összetettségéből adódóan néhol mégis alaposabb kifejtést várna el az olvasó. Példaként az alakzatokra vonatkozó részt említem: a közölt táblázatok itt nem mindig adnak elegendő támpontot a megfelelő eligazodáshoz. Konkrétan: a szerző első táblázatában közli a μ -csoport ismert osztályozását (340), majd megállapítja, hogy „Charles W. Morris hármas szemiotikai koncepciója alapján jönnek létre a modellt árnyaló újabb osztályok és alosztályok. Ebben a megközelítésben a jel és jel közötti viszony szemioszintaktikus, a feladó/vevő és jel közötti viszony pragmatikus, a jel és annak referenciája közötti viszony pedig szemioszematikus. [...] A három alakzati kategória a morrisi felosztás nyomán tehát a szemioszintaktikus, a pragmatikus és a szemioszintaktikus” (340). Ám az alakzatoknak ezt a fejtegetést követő, 2. táblázatában nem jelenik meg sem a pragmatikus, sem a szemioszematikus kategória (340). Nem kapjuk meg annak indoklását sem, hogy miért éppen a szemioszintaktika kap kitüntetett szerepet, ráadásul itt egy olyan újabb felosztás szerepel, amely a fent hivatkozott morrisi hármasságból nem vezethető le. Ugyanis a szerző itt az ún. „generatív alakzatmodell” szerint (vö. PLETT, Systematische Rhetorik. München, 2000. 20–2) két nagy csoportba osztja az alakzatokat a nyelvi műveletek szempontjából (?): eszerint vannak szabályokat megszegő és szabályokat tartó szkhémák. E felosztás mellé célszerű lett volna további magyarázatot illeszteni, hiszen az a szemantika, pragmatika elkülöníthetőségének vagy a szintaktika és a szemantika összefüggéseinek kérdéskörén túl – egyebek mellett – a nyelvi szabályszerűség, a norma nem kevésbé bonyolult és így állásfoglalást kívánó kérdéskörét is felveti. Mindezeket továbbgondolva újabb részkérdések merülhetnek fel. Ezek közül példaként hadd említsek egyet: hová sorolható ebben a rendszerben a halmozás alakzata? Hagyományosan adjekciós alakzatnak tekintik (l. pl. a 344. la-

pon lévő, 5. táblázatot), így a 2. táblázat szerint „szabályokat megszegő” lenne. De valóban az? Milyen szabályhoz viszonyítva mondanánk például ennek a Krúdy-mondatnak a halmozására, hogy „szabályokat megszegő”: „Szeretett kezeket, hajákat, női neveket, asszonyhangokat és simogatásokat.”

A leíró részt gyakorlatsor követi (416–29). A feladatok – annak szellemében, hogy a retorika egyszerre tudomány (episztemé), művészet és mesterség (tekhné) – egyrészt kiválóan alkalmasak az előzőleg tárgyalt elméleti ismeretek elmélyítésére, másrészt pedig a gyakorlati szónoki készségek formálására.

D) Az alkalmazott retorikai rész (A retorika alkalmazása, 431–562) két nagyobb egységből áll. Ezekben azt mutatja be A. JÁSZÓ ANNA, hogy miképpen alkalmazható a retorikai tudás a szövegértő olvasásban, illetve az írásbeli szövegalkotásban, vagyis a fogalmazásban. E két fejezet különös értékét az adja, hogy ezekben a szerző példás világossággal összefoglalja azokat az elveket, módszereket, amelyek e mindennapjainkban igen fontos szerepet betöltő két tevékenység eredményességéhez hozzásegíthetnek. Ennélfogva minden olvasó és minden írásbeli szövegeket alkotó ember: azaz mindenki számára hasznos tudnivalókat, tanácsokat tartalmaz ez a rész, de különösen az anyanyelvi nevelés számára fogalmaz meg sok közvetlenül vagy közvetve felhasználható tanulságot a szerző.

A. JÁSZÓ ebből a tételből indul ki: „A retorika – a szó eredeti értelmében – szintetikus, azaz összerakó tevékenység, építkezés, komponálás. A retorikát azonban analitikus tevékenységre is lehet használni, a megkomponált mű lebontására; a retorikai ismereteinket fel lehet, sőt fel is kell használni a szöveg megértésében” (433). Mind a szövegértő olvasást, mind a fogalmazást a retorika szempontjából tárgyaló fejezetre jellemző, hogy a szerző amellett, hogy az általa alkalmazott fogalmak világos értelmezésére törekszik, különös gondot fordít a gyakorlati részre. Ennek szellemében számos nemcsak nyelvi-stilisztikai szempontból, hanem etikai vagy egyéb szempontból is tanító, értékes példaszöveget (például Márai Sándortól, Wass Alberttől), illetve motiváló, jól alkalmazható feladatot ad.

A szövegértő olvasást a következőképp értelmezi a szerző: „A »szövegértő olvasás« terminus sajátos feladatokra vonatkozik, a szöveg pragmatikai/retorikai megközelítését jelenti. Állandó gondolkodást kíván, pontosabban következtetések állandó működtetését. Az olvasás érvelés (reading is reasoning), az olvasás gondolkodás” (434). E megközelítésnek megfelelően egyebek mellett (csak néhány jellemző alfejezet címét idézem) a következő témaköröket tárgyalja a szerző: „A szövegben lévő információ dekódolása”, „Az olvasó sémái (meglévő tudásrendszere)”, „Az olvasás fokozatai: a szó szerinti, az értelmező, a kritikai és a kreatív olvasás”, „Az olvasó válasza a szövegre (reader response)”.

A fogalmazás terminust vizsgálva A. JÁSZÓ először is elkülöníti a szó két jelentését: „A fogalmazás mint terminus legalább két dolgot jelent: a fogalmazás folyamatát és a végeredményt, az írásművet” (509). Ezt a kettősséget követi a fejezet tagolása: a szerző először a fogalmazás folyamatát, ezen belül a mondatok, a bekezdések és a fogalmazás egészének a megszerkesztését tárgyalja, majd a prózai írásművek sajátosságait tekinti át a leggyakoribb, legfontosabb fogalmazástípusokat (elbeszélés, folyamatleírás, leírás, emlékirat, napló, önéletrajz, értekezés, levél, esszé) analizálva.

E) A könyvet egy – A. JÁSZÓ ANNA által összeállított – szöveggyűjtemény zárja. Ez két részből áll: az elsőben három tanulmány (Zichy Antal: A szónoklatról, Babits Mihály: Irodalmi nevelés, Ravasz László: A beszéd mint műalkotás), a másodikban pedig 17 magyar szónoki beszéd olvasható. A beszédek igen széles skálát fognak át mind időben, mind tematikában, kétségtelenül közös vonásuk azonban az, hogy kiválóan felhasználhatók a retorika tanulmányozásában, tanításában-tanulásában, mert kitűnően reprezentálnak valamilyen retorikai szempontból fontos szónoki sajátosságot. Olyan híres, a „klasszikus” XIX–XX. századi középiskolai retorikatankönyvekben is szereplő beszédek, mint Kossuth 1848. július 11-i, a haderő megajánlása ügyében mondott beszé-

de, Deák fölrirati javaslata vagy Apponyi Albertnek a párizsi béketárgyaláson elmondott beszéde mellett szerepelnek újabbak is: például Scheiber Sándortól, Orbán Viktortól, Jókai Annától.

3. A végső mérleg megvonása a recenzens számára részben könnyű, részben megoldhatatlanul nehéz. Nézzük először, miben is áll a „megoldhatatlan nehézség”, amely voltaképp a munka egyik legnagyobb erényéből eredeztethető: ez a szintézis a retorikával különféleképp érintkező, úgy is mondhatnánk: rokon diszciplínának olyan szerteágazó ismeretanyagát fogja át a klasszika-filológiától kezdve a szemantikán, a pragmatikán, a szövegtanon át az amerikai új kritikáig és az olvasáspszichológiáig, hogy talán nem is igen akadhat olyan bíráló, aki minden részletkérdésről valódi hozzáértéssel tudna és felelősséggel merne nyilatkozni. (Nem véletlen az sem, hogy nem egyetlen szerző, hanem egy alkotóközösség vállalkozott ennek a bizonyos szempontból teljességre törekvő, azaz a retorika különféle felfogásait felölelő retorikának a megírására.) Más oldalról viszont jóval szerencsésebb helyzetben van a könyv ismertetője, hiszen a bemutatott művet őszinte örömmel üdvözölheti, ennek számos okából csak néhány fontosabb hadd álljon itt:

1. A hazai retorikai kutatások ösztönzője lehet ez a munka már önmagában azzal is, hogy ráirányítja a figyelmet erre az elmúlt évtizedekben lehetséges jelentőségéhez mérten kellőképp nem művelt diszciplínára.

2. Inspiráló lehet azáltal is, hogy olyan részkérdéseket vet fel, amelyeknek bővebb kidolgozása, esetleg újabb szempontú vizsgálata vonzó feladatot kínál a „régii” és az „új retorikusoknak”, azaz a retorika felé ezután forduló hazai kutatóknak. (Okkal remélhetjük, hogy szép számmal lesznek ilyenek, hiszen egyre nyilvánvalóbb: a retorikára szükség van. E tény felismerésének fontos jele, hogy a közoktatási tanterv bő hat évtized után 2000-ben újra bevezette a retorika tanítását a középiskolában, s a felsőoktatásban is egyre nagyobb szerepet kap a már nem nyelvművelésre, beszédtechnikára leszűkített retorika. Így talán joggal bízhatunk abban, hogy a támogatott kutatási programokban, a doktori iskolákban is egyre nagyobb teret kap, és ezáltal újabb fontos eredményeket hozhat létre ez a diszciplína.)

3. Mindezek mellett a megelégedésre adhat okot az – és ez nem kevésbé fontos –, hogy most már rendelkezünk egy olyan korszerű, részletes, alapos retorikával, amelyből számos kérdésére könnyen kaphat megbízható eligazító választ az érdeklődő, és így olyan tudáshoz juthat, amely eddig magyar nyelven nem vagy csak igen nehezen, a különböző részkérdéseket tárgyaló könyvek, tanulmányok felkutatásával volt elérhető.

4. Ehhez szorosan hozzátartozik az a nem kevésbé fontos előny, hogy a felsőoktatás is igen jól használható tankönyvet nyert a retorika oktatásához.

4. Bizonyára sokak számára ismeretes a stilsztika legutóbbi történetére vonatkozó anekdotikus történet: MICHEL ARRIVÉ 1969-ben a *Langue française* című folyóiratban már azt írta, hogy „a stilsztikát nagyjából halottnak tekinthetjük”. A tények azonban igencsak megcáfolták ezt a kijelentést: a 80-as, 90-es években olyannyira fellendültek, sőt megsokszorozódtak a stilsztikával kapcsolatos kutatások, hogy PIERRE LARTHOMAS egy 1994-es kötet bevezetőjében már így ironizálhatott: „a halott elég jó egészségnek örvend”. Talán kevesebben tudják, hogy már a retorikát is majdnem „temették”: „a reneszánsz óta haldoklik, s három évszázada halálhírét keltik, de még nem bizonyos, hogy halott” – írta BARTHES 1970-ben (*A régi retorika*. In: THOMKA BEÁTA szerk., *Az irodalom elméletei*. III. Pécs, 1997. 73). Nos, a stilsztika „feltámadásának” analógiájára, a legutóbbi évek külföldi és hazai retorikakutatásainak eredményeire – a hazai eredmények közül az alábbi kijelentés fontos igazolójaként az elsőek között ADAMIK TAMÁS, A. JÁSZÓ ANNA és ACZÉL PETRA ismertetett munkájára – gondolva, bátran állíthatjuk: a retorika szerencsére szintén jó egészségnek örvend.